
Bilans upadłościowy w okresie dwudziestolecia międzywojennego – ocena możliwości implementacji rozwiązań do współczesnej praktyki gospodarczej

Zuzanna Firkowska-Jakobsze

Uniwersytet Łódzki

e-mail: zuzanna.jakobsze@uni.lodz.pl

ORCID: 0000-0002-8646-6703

Sławomir Jędrzejewski

Uniwersytet Łódzki

e-mail: slawomir.jedrzejewski@uni.lodz.pl

ORCID: 0000-0002-8321-2046

© 2023 Zuzanna Firkowska-Jakobsze, Sławomir Jędrzejewski

Praca opublikowana na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0). Skrócona treść licencji na <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.pl>

Cytuj jako: Firkowska-Jakobsze, Z. i Jędrzejewski, S. (2023). Bilans upadłościowy w okresie dwudziestolecia międzywojennego – ocena możliwości implementacji rozwiązań do współczesnej praktyki gospodarczej. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 67(3).

DOI: 10.15611/pn.2023.3.02

JEL Classification: K39, L21, G33

Streszczenie: Celem artykułu jest identyfikacja zasad sporządzania bilansu upadłościowego w okresie dwudziestolecia międzywojennego i ocena możliwości ich implementacji we współczesnej praktyce gospodarczej. Podmiotem badań są jednostki, których upadłość ogłoszono w okresie dwudziestolecia międzywojennego, przedmiotem zaś – dokumentacja upadłościowa wybranych podmiotów, zachowana w zasobach archiwów państwowych. Badania stosowanych zasad sporządzania bilansu upadłościowego w okresie dwudziestolecia międzywojennego oparto na regulacjach prawnych i analizie przypadku wybranej jednostki gospodarczej, której upadłość została ogłoszona w okresie dwudziestolecia międzywojennego. W badaniach wykorzystano metodę monograficzną, polegającą na szczegółowym badaniu indywidualnego przypadku, w której uwzględniono głównie informacje w formie jakościowo-opisowej i metodę badań dokumentów. W artykule postawiono tezę, że zasady sporządzania bilansu upadłościowego z okresu dwudziestolecia międzywojennego dostarczają lepszej jakości informacji o możliwościach zaspokojenia wierzycieli z masy upadłości. W wyniku badań stwierdzono, że możliwa jest implementacja stosowanych w dwudziestoleciu międzywojennym zasad sporządzania bilansu upadłościowego w celu poprawy jakości informacyjnej tego typu bilansów sporządzanych współcześnie.

Słowa kluczowe: upadłość, sprawozdania finansowe, regulacje dotyczące upadłości

1. Wstęp

System rachunkowości jest jednym z najstarszych zjawisk w dziejach gospodarki światowej. Mimo że pierwotne zasady rachunkowości znacznie odbiegały od obecnych, zawsze w rachunkowości wykorzystywana była zasada bilansowa, a bilans stanowił jej kluczowy element. Bilans jest zestawieniem – w ujęciu wartościowym – majątku i źródeł jego finansowania na dany dzień. Sporządzany jest na podstawie określonych założeń, wśród których kluczowe jest założenie kontynuacji działalności. Brak tego założenia może istotnie wpływać na wartości w nim zaprezentowane.

Jednym z powodów braku założenia kontynuacji działalności jest ogłoszenie upadłości. W literaturze można odnaleźć wiele badań dotyczących rachunkowości i upadłości, jednak dotychczas zagadnienia te były najczęściej przedstawiane odrębnie. W badaniach tych nie analizowano także historycznych zasad sporządzania bilansu w warunkach upadłości, zwłaszcza stosowanych w ważnym okresie dla Polski, jakim było dwudziestolecie międzywojenne. W tym czasie powstawały jednolite unormowania w wielu dziedzinach prawa, które były stosowane również we współczesnej gospodarce rynkowej, aż do początków XXI w. Przykładem takich unormowań były: Kodeks handlowy, rozporządzenie prezydenta (Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r.) i uszczegóławiające je rozporządzenie ministrów (Rozporządzenie Ministrów Przemysłu i Handlu oraz Skarbu z dnia 20 kwietnia 1934 r.) oraz prawo upadłościowe (Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r.). Zagadnienie dotyczące relacji prawa upadłościowego, handlowego i bilansowego¹ oraz ich historii są bardzo szerokie, dlatego w niniejszym artykule ograniczono zakres tematyczny do bilansu upadłościowego.

Występujące współcześnie trudności ze sporządzeniem bilansu wymaganego na dzień ogłoszenia upadłości podmiotu gospodarczego stały się bezpośrednią przyczyną podjęcia problematyki zasad sporządzania bilansu upadłościowego w historycznej praktyce gospodarczej w Polsce. Początkową cezurą okresu badań jest wejście w życie jednolitych unormowań prawa bilansowego, upadłościowego i Kodeksu handlowego, czyli 1933 r. Datą końcową okresu objętego badaniem jest moment kończący okres funkcjonowania gospodarki rynkowej w niepodległej Polsce, czyli 1939 r.

Przedmiotem badań są regulacje prawa handlowego, upadłościowego i bilansowego dotyczące sprawozdawczości finansowej, obowiązujące w okresie objętym badaniem. Biorąc pod uwagę przedmiot i okres badań, sformułowano cel artykułu, którym jest identyfikacja zasad sporządzania bilansu upadłościowego w okresie dwudziestolecia międzywojennego i ocena możliwości ich implementacji we współczesnej praktyce gospodarczej. Badania stosowanych zasad sporządzania bilansu upadłościowego w okresie dwudziestolecia międzywojennego oparto na regulacjach prawnych i analizie przypadku wybranej jednostki gospodarczej, której upadłość została ogłoszona w okresie dwudziestolecia międzywojennego – po wejściu w życie jednolitych unormowań upadłości, rachunkowości i prawa handlowego. Na tym etapie wykorzystano zatem metodę monograficzną, polegającą na szczegółowym badaniu indywidualnego przypadku, w której uwzględniono głównie informacje w formie jakościowo-opisowej, a także metodę badań dokumentów (Apanowicz, 2022, s. 67-68).

2. Istota bilansu upadłościowego

Pojęcie bilansu upadłościowego nie zostało jednoznacznie zdefiniowane w przepisach prawa oraz literaturze przedmiotu wytworzonej w okresie międzywojennym². Na potrzeby niniejszego opracowania

¹ Mówiąc o prawie bilansowym, należy mieć na myśli zwłaszcza rozporządzenie prezydenta o zasadach sporządzania bilansów i rozporządzenie ministrów.

² Autorzy spotkali się z określeniem „bilans konkursowy” (pojęcia tego używał np. Witold Góra i dotyczyło ono właśnie bilansu upadłościowego, gdyż „upadłość” z języka niemieckiego nazywano właśnie konkursem) przy okazji studiowania literatury z zakresu rachunkowości pochodzącej z przełomu XIX i XX w. – tego typu sprawozdanie określane było po prostu bilansem lub bilansem majątkowym. W celu jednoznacznego zdefiniowania, o jaki bilans chodzi, autorzy postanowili wprowadzić własną definicję pojęcia bilansu upadłościowego. W dalszej części, mówiąc o bilansie upadłościowym, autorzy będą mieli na myśli bilans sporządzany na dzień ogłoszenia upadłości, zgodnie z wymogami Kodeksu spółek handlowych.

zdefiniowano je jako zestawienie składników majątku i źródeł ich finansowania sporządzone na dzień rozpoczynający szczególny etap w działalności jednostki gospodarczej, jakim jest upadłość. Oznacza to, że powinno być sporządzone na dzień ogłoszenia upadłości – przy założeniu braku kontynuacji działalności jednostki. W obecnym ustawodawstwie w wypadku ogłoszenia upadłości obowiązek sporządzenia takiego bilansu wynika z Kodeksu spółek handlowych. Ustawa o rachunkowości (Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości³) wymaga sporządzenia bilansu na dzień poprzedzający ogłoszenie upadłości⁴. Na potrzeby niniejszego opracowania bilans ten nie będzie traktowany jako bilans upadłościowy, chociaż jest sporządzany także przy założeniu braku kontynuacji działalności jednostki.

Zgodnie z Kodeksem spółek handlowych w bilansie upadłościowym wartość składników majątku należy przyjąć osobno i wycenić w wartości zbywczej. „Bilansu tego nie sporządza się według zasad wynikających z ustawy o rachunkowości, lecz zgodnie z postanowieniami art. 281 §3 k.s.h, [...]”. Z treści tego artykułu wynika, że przy wycenie likwidatorzy nie są związani stosowaniem jednej z nadrzędnych zasad rachunkowości, tj. zasady ostrożnej wyceny, która m.in. nakazuje wyceniać składniki majątku po cenach sprzedaży netto możliwych do uzyskania, nie wyższych jednak od ich cen nabycia” (Czerny, 2009, s. 207).

Dzisiejsze prawo upadłościowe nie określa formy, układu ani dnia, na który należy sporządzić taki bilans, wymaga jedynie, aby został on sporządzony. Wynika z tego, że w wypadku ogłoszenia upadłości powinny być sporządzone dwa bilanse (przy założeniu braku kontynuacji działalności jednostki): jeden zgodny z ustawą o rachunkowości, na dzień poprzedzający ogłoszenie upadłości, który byłby elementem sprawozdania finansowego, drugi – sporządzony zgodnie z Kodeksem spółek handlowych – na dzień ogłoszenia upadłości, który swoim kształtem i metodami wyceny mógłby różnić się od bilansu sporządzonego zgodnie z Ustawą o rachunkowości. Bilans taki nie musiałby spełniać wymogów ustawy o rachunkowości co do zasad wyceny i prezentacji, lecz zawierać pogrupowane składniki majątku (w kolejności możliwości ich zbycia) oraz źródła ich finansowania (w kolejności zaspokajania wierzycieli zgodnie z grupami interesów określonych w prawie upadłościowym).

2.1. Historyczne i współczesne regulacje dotyczące obowiązku sporządzania bilansu upadłościowego – wymagania prawa handlowego, upadłościowego i bilansowego

Wymagania prawne dotyczące obowiązku sporządzania bilansu upadłościowego zmieniały się przez lata i kształtowały się odmiennie w dwóch analizowanych w artykule okresach – międzywojniu i obecnie.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego – oprócz obowiązku sporządzenia bilansu wynikającego z Kodeksu handlowego – jednolite prawo upadłościowe nakazywało, aby po ogłoszeniu upadłości dokonać spisu i sporządzić bilans. Obowiązek taki nie wynikał z prawa bilansowego, które nie regulowało w tym czasie kwestii bilansu upadłościowego (rys. 1).

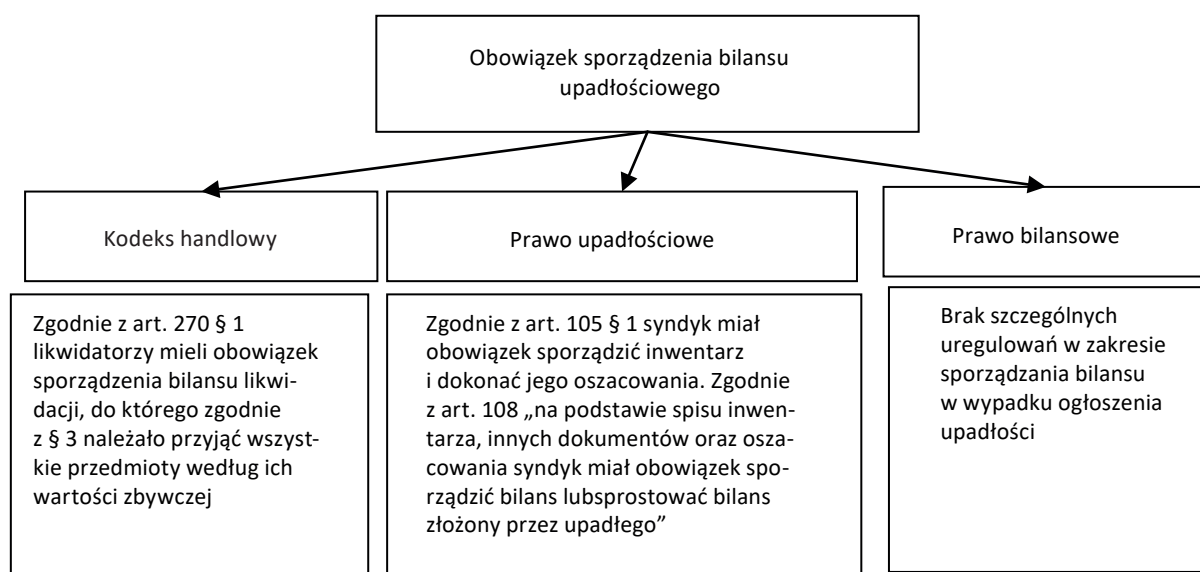
Bilans upadłościowy powinien być sporządzony na dzień ogłoszenia upadłości, którym zgodnie z art. 15 Kodeksu handlowego był dzień postanowienia sądu⁵. Istotne dla bilansu upadłościowego – aktywa – był § 3, według którego należało przyjąć wszystkie przedmioty według ich wartości zbywczej. Z kolei dla prezentacji zobowiązań ważny był zapis art. 32 § 1, zgodnie z którym zobowiązania pieniężne upadłego, których termin płatności nie nastąpił, stawały się płatne z dniem ogłoszenia upadłości, a dodatkowo zapis art. 32 § 2, zgodnie z którym zobowiązania majątkowe niepieniężne z dniem ogłoszenia upadłości stawały się zobowiązaniami pieniężnymi i z tym dniem stawały się płatne, chociażby termin ich wykonania jeszcze nie nastąpił (Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r.)⁶.

³ Dalej: „ustawa o rachunkowości” lub „ustawa”.

⁴ W bilansie tym składniki majątku należy wycenić w cenie możliwej do uzyskania, jednak nie wyższej niż cena nabycia lub koszt wytworzenia pomniejszonej o dotychczasowe odpisy. Szerzej: (Jędrzejewski, 2016, s. 66-75).

⁵ Wyznaczenie daty upadłości ma współcześnie kluczowe znaczenie, gdyż ogłoszenie upadłości determinuje obowiązek sporządzenia bilansu upadłościowego.

⁶ Zapisy te obowiązują również współcześnie. Mają one bardzo duże znaczenie dla wartości zaprezentowanych w bilansie, gdyż zobowiązania, które wcześniej stanowiły zobowiązania długoterminowe, od dnia ogłoszenia upadłości powinny być prezentowane jako krótkoterminowe.

Rys. 1. Obowiązek sporządzenia bilansu po ogłoszeniu upadłości zgodnie z przepisami obowiązującymi w latach 1934-1939

Źródło: opracowanie własne na podstawie jednolitego prawa upadłościowego: (Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r.; Rozporządzenie Ministrów Przemysłu i Handlu oraz Skarbu z dnia 20 kwietnia 1934 r.; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r.).

Jednolite prawo upadłościowe z 1934 r. nakazywało, podobnie jak Kodeks handlowy, sporządzić bilans, w którym należało przyjąć wszystkie przedmioty według ich wartości zbywczej. Żaden z tych aktów prawnych nie definiował jednak pojęcia wartości zbywczej. Nie odnaleziono ponadto innych regulacji definiujących ten termin – jedynie w literaturze przedmiotu można wskazać stanowiska autorów, którzy proponowali stosowanie konkretnej metody do wyceny bilansowej w wypadku ogłoszenia upadłości. Jednym z takich autorów był Witold Góra, który sugerował, aby z chwilą postanowienia likwidacji sporządzić bilans przedsiębiorstwa, tzw. bilans likwidacyjny. Uwzględniając okoliczność, że przedsiębiorstwo ma przestać istnieć, postulował wszystkie składniki majątkowe w bilansie likwidacyjnym oszacować „wedle ich obiektywnej wartości zamiennej, tj. ceny, po której prawdopodobnie będzie je można zrealizować, nie zaś po subiektywnej wartości użytkowej, którą miałyby dla nadal istniejącego przedsiębiorstwa” (Góra, 1913, s. 749).

Obecnie obowiązek sporządzenia bilansu upadłościowego wynika jedynie z prawa handlowego (rys. 2).

Zgodnie z Kodeksem spółek handlowych jako dzień sporządzenia bilansu upadłościowego przyjąć należy dzień ogłoszenia upadłości⁷. Likwidatorzy sporządzają bilans na dzień rozpoczęcia i zakończenia likwidacji⁸. Do bilansu likwidacyjnego należy przyjąć wszystkie składniki aktywów według ich wartości zbywczej⁹.

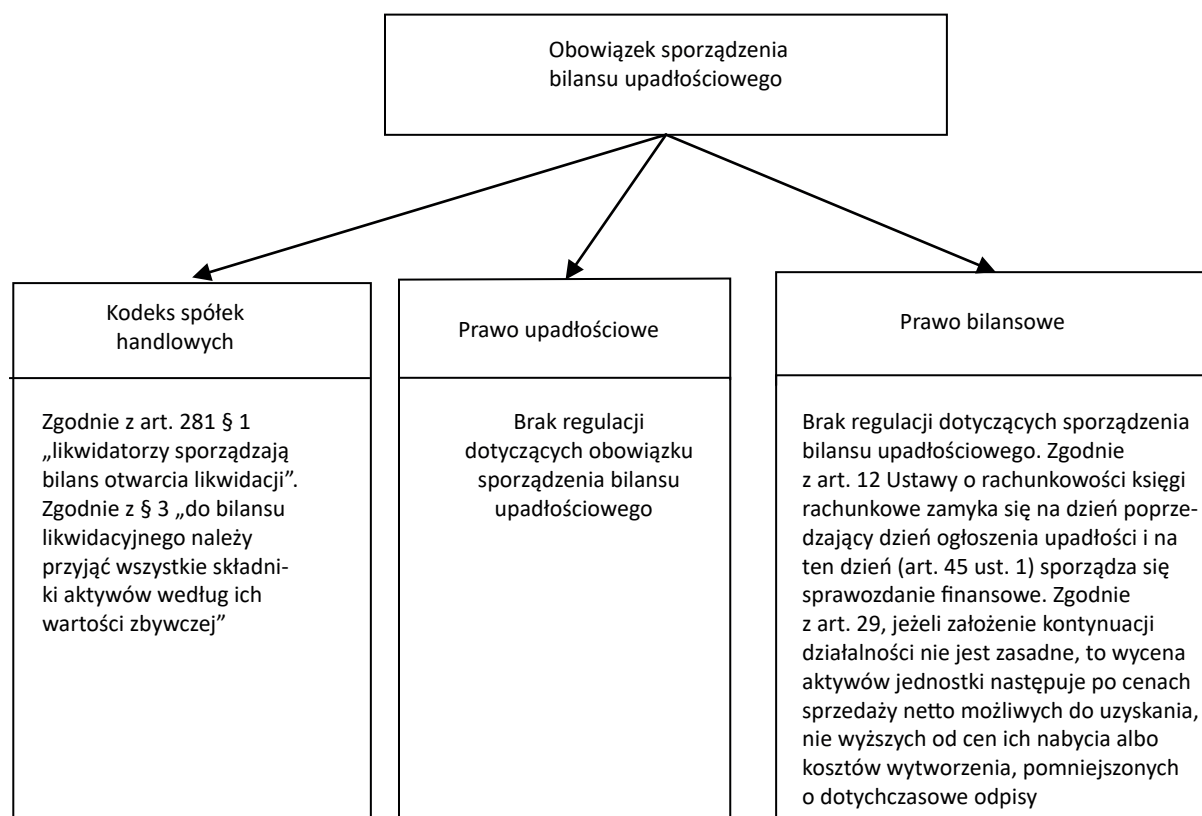
⁷ Warto przypomnieć, że upadłość ogłasza się w stosunku do dłużnika, który utracił zdolność do wykonywania swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych, a w wypadku niektórych podmiotów – gdy ich zobowiązania pieniężne przekraczają wartość ich majątku, a stan ten utrzymuje się przez okres przekraczający 24 miesiące. Wniosek o ogłoszenie upadłości może złożyć dłużnik lub wierzyciel jednak w sytuacji, gdy robi to dłużnik, wśród innych dokumentów ma on obowiązek dostarczyć również bilans sporządzony dla celów postępowania, na dzień przypadający w okresie 30 dni przed dniem złożenia wniosku, oraz aktualny wykaz majątku z szacunkową wyceną jego składników. Zgodnie z przyjętą wcześniej definicją nie jest to jednak bilans upadłościowy.

⁸ Zgodnie z Kodeksem spółek handlowych ogłoszenie upadłości stanowi jedną z przesłanek rozpoczęcia postępowania likwidacyjnego. Bilans upadłościowy jest zatem szczególnym rodzajem bilansu likwidacyjnego. Szczegółność ta wynika z tego, że w każdym wypadku likwidacji należy założyć brak kontynuacji działalności, jednak tylko przy upadłości występują grupy wierzycieli, których należy spłacić w określonej kolejności. Powinno to mieć kluczowy wpływ na uszeregowanie i podział pasywów.

⁹ Zobowiązanie likwidatorów do sporządzenia sprawozdania finansowego, którego elementem jest bilans, i wprowadzenie dodatkowego zobowiązania do sporządzenia bilansu likwidacyjnego może wskazywać, że chodzi o dwa różne bilanse.

Prawo upadłościowe nie reguluje formy ani metod wyceny stosowanych do jego sporządzenia. Zgodnie z obecnym prawem upadłościowym po ogłoszeniu upadłości syndyk nie ma już obowiązku sporządzenia bilansu upadłościowego.

We współcześnie obowiązującym prawie bilansowym (Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości) określono obowiązek sporządzenia bilansu będącego elementem sprawozdania finansowego na dzień poprzedzający ogłoszenie upadłości (który także nie jest bilansem upadłościowym). Wartości składników majątku zaprezentowanych w takim bilansie należy wycenić w cenie możliwej do uzyskania, jednak nie wyższej niż cena nabycia lub koszt wytworzenia pomniejszone o dotychczasowe odpisy. W związku ze zmianą zasad wyceny oraz zmianą elementów polityki rachunkowości bilans ten nie powinien być porównywalny ze sporządzanymi wcześniej¹⁰.

Rys. 2. Obowiązek sporządzenia bilansu po ogłoszeniu upadłości zgodnie z obecnie obowiązującymi przepisami

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Kodeksu spółek handlowych, prawa upadłościowego, prawa bilansowego.

Porównując regulacje prawne dotyczące obowiązku sporządzenia bilansu upadłościowego w analizowanych okresach, należy stwierdzić, że od 1934 r. prawo handlowe niewiele się zmieniło, znaczne zmiany zaszły jednak w prawie upadłościowym i prawie bilansowym. W pierwszym wypadku nie ma już obowiązku sporządzania bilansu upadłościowego, w drugim – obecnie funkcjonująca ustawa o rachunkowości w sytuacji ogłoszenia upadłości nakazuje sporządzić sprawozdanie finansowe (którego elementem jest bilans) na inny dzień niż ten, który wynika z prawa handlowego, a jednocześnie według odmiennych niż określone w ustawie o rachunkowości zasad wyceny obowiązujących dla jednostek kontynuujących działalność. Mimo to w praktyce wiele jednostek, wobec których została ogłoszona upadłość, sporządza jeden bilans – zgodny z wymogami ustawy o rachunkowości, pomijając obowiązek sporządzenia bilansu na dzień ogłoszenia upadłości, wynikający z prawa handlowego.

¹⁰ Jako dane za poprzedni (porównywany) okres powinny być zaprezentowane wartości wycenione w ten sam sposób, jak wartości podane na dzień bilansowy. Szerzej: (Ignatowski, 2017, s. 11-21).

Reasumując, można odnieść wrażenie, że obecnie funkcjonują sprzeczne regulacje w odniesieniu do bilansu jednostki w upadłości, dotyczące zarówno dnia, na który bilans powinien być sporządzony, jak i zasad wyceny. Chociaż zarówno prawo handlowe, jak i ustawa o rachunkowości nakazują stosować cenę sprzedaży netto (w Kodeksie spółek handlowych określoną mianem wartości zbywczej), to według ustawy nie może być ona wyższa niż cena nabycia składnika majątku. Takie ograniczenie, wynikające z zasady ostrożności, nie znajduje uzasadnienia w wypadku jednostki w upadłości, ponieważ nie pozwala na rzetelną wycenę masy upadłościowej. W rzeczywistości nie występuje sprzeczność i zasadne jest sporządzenie dwóch bilansów: upadłościowego (zgodnie z wymogami prawa handlowego i z odrzuceniem zasad uregulowanych w ustawie o rachunkowości) – na dzień ogłoszenia upadłości, i na dzień poprzedzający ogłoszenie upadłości, który byłby elementem sprawozdania finansowego sporządzonego zgodnie z ustawą o rachunkowości. Jaki zatem powinien być układ bilansu upadłościowego, aby dostarczał jak najbardziej czytelnej informacji o możliwości zaspokojenia wierzycieli z masy upadłości?

3. Bilans upadłościowy badanej jednostki w okresie międzywojennym – analiza przypadku

Przedmiotem analizy jest bilans zakładu Przemysł Wełniany A. Prussak¹¹. Była to pierwsza mechaniczna przędzalnia wełny w Łodzi (szukajwarchiwach.pl, b.d.). W 1920 r. utworzono spółkę Przemysł Wełniany A. Prussak (Piotrkowska-nr.pl, b.d.)¹². Upadłość przedsiębiorstwa ogłoszono 22 listopada 1935 r. i następnego dnia zarząd nad masą upadłości objął syndyk¹³. Majątek omawianego przedsiębiorstwa i jej współwłaściciele zostały spisane przez komornika i oszacowane przez biegłych.

Po dokonaniu spisu i wyceny składników masy upadłościowej sporządzono bilans upadłościowy na dzień ogłoszenia upadłości¹⁴ (rys. 3). W bilansie upadłościowym do wyceny składników majątku przyjęto ceny i szacunki likwidacyjne oraz dane pochodzące z ksiąg rachunkowych¹⁵.

Analizowany bilans swoim układem odbiega od obowiązujących w tym okresie przepisów w zakresie sporządzania bilansów będących elementem sprawozdania finansowego¹⁶. Biorąc jednak pod uwagę cel jego sporządzenia, wydaje się on bardzo czytelnym dla odbiorcy zestawieniem składników majątku i źródeł ich finansowania. W składnikach majątku wyszczególniono dwie podstawowe grupy ze względu na stopień płynności. W grupie majątku pierwszego stopnia płynności wyodrębniono najbardziej płynne składniki, w postaci gotówki, środków zgromadzonych w bankach i weksli. W grupie majątku drugiego stopnia płynności wyszczególniono subskrypcję pożyczki inwestycyjnej, zapasy, należności i majątek używany. W dalszej części wyszczególniono najmniej płynne składniki majątku. Dodatkowo wartości składników zapasów oraz majątku stałego i zastawionego podano w dwóch kolumnach – jed-

¹¹ Aby ocenić zasady stosowane w praktyce gospodarczej w okresie dwudziestolecia międzywojennego, przeprowadzono kwerendę zasobów archiwalnych podmiotów funkcjonujących w Polsce, których upadłość ogłoszono w międzywojniu. Do badań wybrano łącznie osiem jednostek, których dokumentacja upadłościowa zachowała się w zasobach archiwów państwowych. Zaprezentowana w tej części artykułu jednostka – fabryka funkcjonująca w Łodzi pod nazwą Przemysł Wełniany A. Prussak – stanowi jedynie przykład stosowanych rozwiązań w zakresie zasad sporządzania bilansu upadłościowego.

¹² Ze zbadaonej dokumentacji nie wynika forma prawna przedsiębiorstwa – w dokumentach źródłowych bywa ono określone jedynie jako spółka. Jednak fakt, że wraz z majątkiem spółki spisywano również majątek współwłaścicieli, pozwala przypuszczać, że była to spółka osobowa.

¹³ Według obowiązujących obecnie przepisów syndyk obejmuje zarząd nad masą upadłości w momencie ogłoszenia upadłości.

¹⁴ Współcześnie obowiązujący Kodeks spółek handlowych nakazuje sporządzenie również takiego bilansu, jednak nie określa dnia, na który powinien być on sporządzony, i określa go jedynie jako bilans otwarcia likwidacji. W praktyce gospodarczej bilans taki sporządzany bywa najczęściej na dzień poprzedzający ogłoszenie upadłości. Badania dokumentacji archiwalnej innych podmiotów gospodarczych, wobec których ogłoszono upadłość w okresie dwudziestolecia międzywojennego, pozwala stwierdzić, że bilans upadłościowy sporządzano na dzień ogłoszenia upadłości. Zmiana podejścia w tym zakresie może wynikać z wejścia w życie ustawy o rachunkowości, która nakazuje sporządzić sprawozdanie finansowe (zawierające bilans) na dzień poprzedzający ogłoszenie upadłości.

¹⁵ Sprawozdanie syndyka masy upadłości z 1936 r. zachowane w zasobach Archiwum Państwowego w Łodzi (Archiwum Państwowe...).

¹⁶ Ówczesne sprawozdanie finansowe określano terminem „zamknięcie rachunkowe”. Zasady te były określone w przywoływanym już rozporządzeniu ministrów, w którym został określony układ bilansu i rachunku strat i zysków.

Aktywa	Pasywa
<p>Majątek I-go stopnia płynności</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Gotowizna w kasie 2. Bank Polski Oddział w Łodzi 3. Weksle protestowane <p>Majątek II-go stopnia płynności</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Subskrypcja 3% Pożyczki Inwestycyjnej 2. Surowce <ol style="list-style-type: none"> a) Wełna na składzie b) Przędza w fabryce 3. Towary <ol style="list-style-type: none"> a) Gotowe na składzie 4. Artykuły techniczne w fabryce 5. Dłużnicy <ol style="list-style-type: none"> a) Odbiorcy towarów b) Nakłady fabrykacji c) Dłużnicy wątpliwi 6. Majątek użyczony <p>Majątek stały i zastawiony</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Nieruchomości 2. Maszyny i urządzenia 3. Inwentarz żywy 4. Zastawione towary 5. Zastawione papiery procentowe <p>Aktywa potrącalne z zobowiązań</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Rachunki bieżące wierzycieli 2. Byli współwłaściciele firmy <p>Inne aktywa</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wadia 2. Sumy niewyjaśnione 3. Weksle indosowane (obligo) <p>Niedobór bilansowy</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Straty 2. Zmniejszenie wartości majątkowych 3. Rezerwy na straty 	<p>Zobowiązania uprzywilejowane</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Przyjęte depozyty 2. Sumy dyspozycyjne władz 3. Pensje i robocizna oraz zobowiązania przyjęte przez syndyka 4. Podatki, daniny i opłaty <p>Zobowiązania z tytułu użyczenia</p> <p>Zobowiązania zabezpieczone</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Hipotecznie 2. Zastawami <p>Zobowiązania zwyczajne</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Podatki, daniny i opłaty nieuprzywilejowane 2. Odsetki nieuprzywilejowane 3. Akcepty <p>Czeki na P.K.O. niewykupione</p> <p>Wierzyciele z czeków bieżących</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Dostawcy 2. Odbiorcy 3. Zobowiązania przedwojenne 4. Zobowiązania wobec byłych współwłaścicieli <p>Inne pasywa</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Akcepty gwarancyjne 2. Rachunki potrącalne z aktywów 3. Sumy niewyjaśnione 4. Indosy – obligo

Rys. 3. Bilans upadłościowy spółki Przemysł Wełniany A. Prussak na dzień 22 listopada 1935 r.

Źródło: Bilans masy upadłości 1935–1938, protokół z zebrania wierzycieli z dnia 16 maja 1936 r. (Archiwum Państwowe...).

na zawierała wartości wycenione zgodnie z prawem bilansowym (według wartości historycznej), w drugiej podano wartość oszacowaną na podstawie wyceny rynkowej składników inwentarza. W pasywach wyodrębniono: zobowiązania uprzywilejowane, zobowiązania z tytułu użyczenia, zobowiązania zabezpieczone, zobowiązania zwyczajne i inne zobowiązania w kilku grupach. Układ taki pozwalał ocenić możliwości zaspokojenia wierzycieli sumami pochodzącymi z likwidacji masy upadłościowej zgodnie z grupami interesów wyszczególnionymi w prawie upadłościowym. Zaprezentowany powyżej układ bilansu nie wynikał z przepisów prawa, jednak analiza dokumentacji kilku innych jednostek, których upadłość ogłoszono u schyłku dwudziestolecia międzywojennego, pozwala stwierdzić, że w podobnym

układzie bilans upadłościowy sporządzały również inne jednostki¹⁷. Można zatem uznać, że w międzywojennej Polsce w praktyce gospodarczej sporządzano bilans upadłościowy, którego układ był inny niż wynikało to z ówczesnego prawa bilansowego¹⁸. Jego forma była dostosowana do potrzeb użytkowników zainteresowanych przyszłymi skutkami finansowymi procesu upadłości przedsiębiorstwa, a nie do regulacji prawnych właściwych dla przedsiębiorstwa kontynuującego działalność.

4. Wnioski z przeprowadzonych badań i propozycje zmian legislacyjnych

Sporządzenie bilansu upadłościowego, podobnego do przedstawionego powyżej, jest obecnie możliwe zgodnie z obowiązującym Kodeksem spółek handlowych, gdyż akt ten nie narzuca konkretnego układu. Bilans ten jako bilans otwarcia upadłości powinien być sporządzany na dzień jej ogłoszenia. Fakt, że bardzo często jego sporządzenie bywa zastępowane bilansem na dzień wcześniejszy, może wynikać z braku wiedzy. Rozwiązaniem tego problemu byłoby wprowadzenie załącznika do Kodeksu spółek handlowych, który określałby układ takiego bilansu z jasnym stwierdzeniem, że przy jego sporządzaniu nie należy stosować zasad wymaganych ustawą o rachunkowości i że powinien on być sporządzony na dzień ogłoszenia upadłości. W takim wypadku po ogłoszeniu upadłości należałoby sporządzić dwa bilanse (bilans upadłościowy i bilans na dzień poprzedzający ogłoszenie upadłości). Innym rozwiązaniem mogłoby być ujednoczenie zasad wyceny określonych w Kodeksie spółek handlowych i ustawie o rachunkowości oraz wskazanie dnia, na który należy sporządzić bilans lub sprawozdanie finansowe. Biorąc jednak pod uwagę cel sporządzenia bilansu upadłościowego, zdaniem autorów, lepszym rozwiązaniem jest wariant pierwszy, czyli dodanie załącznika określającego układ bilansu do Kodeksu spółek handlowych, podobnie jak to jest w ustawie o rachunkowości. Kluczową kwestią w tym bilansie powinien być podział aktywów na dwa stopnie płynności oraz wyodrębnienie aktywów zabezpieczonych majątkiem, a także podział pasywów na zobowiązania w podziale na poszczególne grupy interesów. Odnosząc te rozwiązania do współczesnego stanu prawnego, w bilansie upadłościowym aktywa powinny być podzielone na aktywa: zabezpieczone na majątku, możliwe do natychmiastowego zbycia (w takim wypadku mogłyby być one źródłem pokrycia kosztów postępowania upadłościowego), możliwe do zbycia w terminie późniejszym (w tej grupie pożądanym byłby podział na możliwe do zbycia w okresie trzech miesięcy, sześciu miesięcy, roku i w dłuższym okresie) i ograniczonej możliwości zbycia. Pasywa zaś powinny być podzielone na pięć grup: cztery grupy interesów wynikające z kolejności zaspokajania¹⁹ i dodatkowa grupa – zobowiązania wobec właścicieli – w której można byłoby zaprezentować nadwyżkę wartości majątku nad zobowiązaniami, będącej odpowiednikiem kapitału własnego.

¹⁷ Autorzy przeglądali również dokumentację zachowaną w Archiwum Państwowym w Łodzi czterech innych jednostek: Widzewskiej Manufaktury Spółka Akcyjna w Łodzi, Zakładów Przemysłu Bawełnianego Ludwik Geyer Spółka Akcyjna w Łodzi, Przemysłu Włókienniczego Karol Steinert Spółka Akcyjna w Łodzi. Każda z analizowanych jednostek sporządzała podobny pod względem układu bilans na dzień ogłoszenia upadłości, w którym w aktywach wyodrębniano dwie lub trzy grupy o różnym stopniu płynności, a w pasywach zobowiązania uprzywilejowane, nieuprzywilejowane i zabezpieczone.

¹⁸ Należy również dodać, że w dokumentacji jednostki znajduje się bilans będący elementem sprawozdania finansowego – zgodny z przywoływanym wcześniej rozporządzeniem ministrów, sporządzony na dzień poprzedzający ogłoszenie upadłości, ale zgodnie z definicją bilansu upadłościowego podanej w początkowej części opracowania bilans ten nie jest bilansem upadłościowym.

¹⁹ Zgodnie z obowiązującym obecnie prawem upadłościowym uzyskane z likwidacji masy upadłościowej środki dzielone są według dwóch podstawowych zasad: pierwszeństwa i proporcjonalności. Pierwszeństwo oznacza podział wszystkich wierzytelności na cztery grupy interesu. Jeśli suma przeznaczona osiągnięta ze zbycia masy upadłościowej, pomniejszona o koszty postępowania upadłości i przeznaczona do podziału, nie pozwala na zaspokojenie wszystkich wierzycieli w całości, to wierzyciele z dalszych grup podlegają zaspokojeniu dopiero po spłacie całości zobowiązań poprzedzającej kategorii. Proporcjonalność polega na proporcjonalnej spłacie wierzycieli danej grupy. Oznacza to, że wierzyciele z jednej grupy pozostają zaspokojeni w równym stopniu w stosunku do wysokości posiadanych wierzytelności w danej kategorii.

5. Zakończenie

Przeprowadzona analiza aktów prawnych w zakresie obowiązku i zasad sporządzania bilansu upadłościowego w okresie dwudziestolecia międzywojennego i współcześnie pozwala stwierdzić, że znacznie w tym zakresie zmieniło się przede wszystkim prawo upadłościowe, w którym, w odróżnieniu od regulacji obowiązujących u schyłku międzywojnia, nie występuje obowiązek sporządzenia bilansu likwidacyjnego na dzień ogłoszenia upadłości. Podobnie jak historyczny Kodeks handlowy, również obecne prawo handlowe nakazuje sporządzić taki bilans na dzień ogłoszenia upadłości. Mimo to wiele jednostek gospodarczych w sytuacji ogłoszenia upadłości sporządza jedynie bilans, którego obowiązek wynika z ustawy o rachunkowości, a który należy sporządzić na dzień wcześniejszy – poprzedzający ogłoszenie upadłości.

Przeprowadzona kwerenda archiwalnej dokumentacji upadłych przedsiębiorstw w dwudziestoleciu międzywojennym pozwala stwierdzić, że w okresie tym stosowano rozwiązania – w zakresie układu bilansu upadłościowego i wyceny jego składników – dostarczające pełniejszej informacji jakościowej o możliwościach zaspokojenia wierzycieli z masy upadłości. Praktyka ta została zaniechana w okresie obowiązywania gospodarki centralnie sterowanej i mimo obowiązku obecnie raczej nie stosuje się rozwiązań w zakresie sporządzania bilansu upadłościowego, które stosowano wcześniej. Przedstawiony w artykule przykład zawiera jedynie jedno ze stosowanych ówczesnie rozwiązań, inne wykorzystano np. w Widzewskiej Manufakturze²⁰. Zaprezentowany bilans²¹ może stanowić inspirację do opracowania wzoru bilansu upadłościowego dostosowanego do współczesnych regulacji prawnych.

Reasumując, praktyka okresu międzywojennego może być podstawą obecnej praktyki sporządzania bilansu upadłościowego. Szczególnie w bilansie upadłościowym mógłby być wykorzystany podział składników majątku na grupy płynności, a składników pasywów – na grupy interesów wierzycieli, zaprezentowanych w kolejności ich zaspokajania. Rozwiązania te mogą być zastosowane w obecnym stanie prawnym w bilansie sporządzonym na dzień ogłoszenia upadłości – zgodnie z prawem handlowym. Należy podkreślić, że aby bilans upadłościowy był obligatoryjnie sporządzany w podobnej formie, konieczne są zmiany legislacyjne.

Literatura

- Apanowicz, J. (2002). *Metodologia ogólna*. Wydawnictwo „Bernardinum”.
- Archiwum Państwowe w Łodzi, zespół 39/511/0, Przemysł Wełniany A. Prussak; zespół 39/485/0, Widzevska Manufaktura Spółka Akcyjna w Łodzi, sygn. 162.
- Czerny, J. (2009). Wierny i rzetelny obraz sytuacji majątkowo-finansowej przedsiębiorstwa w upadłości. W: I. Sobańska i T. Wnuk-Pel (red.), *Rachunkowość w procesie tworzenia wartości przedsiębiorstwa* (s. 199-215). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Góra, W. (1913). *Podręcznik do nauki buchalterii dla użytku w wyższych szkołach handlowych tudzież dla samokształcenia się*. Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych.
- Ignatowski, R. (2017). Nadrzędne zasady rachunkowości. Ciągłość bilansowa i porównywalność danych sprawozdań finansowych. *Rachunkowość*, 68(4).
- Jędrzejewski, S. (2016). *Przedsiębiorstwo w upadłości. Uwarunkowania prawne, wycena, model sprawozdania finansowego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Piotrkowska-nr.pl. (b.d.). Pobrane z https://piotrkowska-nr.pl/Piotrkowska_5
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. – Prawo upadłościowe (Dz. U. z 1934 r., Nr 93, poz. 834)
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. o zasadach sporządzania bilansów, zamknięć rachunkowych i sprawozdań osób prawnych, obowiązanych do prowadzenia ksiąg handlowych (Dz. U. z 1933 r., Nr 84, poz. 662–663)

²⁰ Zob. (Archiwum Państwowe...).

²¹ Wiele pozycji tego bilansu może być mało czytelna dla współczesnego odbiorcy, co wynika z nieco przestarzałego słownictwa, które nie jest już stosowane. Część jego pozycji jest również trudna do odczytania z braku w archiwach bardziej szczegółowego opisu, czego w rzeczywistości dotyczy. Nie ma to jednak większego znaczenia dla celu niniejszego artykułu.

Rozporządzenie Ministrów Przemysłu i Handlu oraz Skarbu z dnia 20 kwietnia 1934 r. w sprawie wykonania Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. o zasadach sporządzania bilansów, zamknięć rachunkowych i sprawozdań osób prawnych, obowiązanych do prowadzenia ksiąg handlowych (Dz. U. z 1933 r., Nr 79, poz. 566)
Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. – Kodeks handlowy (Dz. U. z 1934 r., Nr 57, poz. 502)
Szukajwarchiwach.pl. (b.d.). Pobrane z <https://szukajwarchiwach.pl/39/511/0#tabZespol>
Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz. U. z 2023 r. poz. 120 ze zm.)

Bankruptcy Balance Sheet in the Interwar Period – Evaluation of the Implementation in Modern Business Practice

Abstract: The aim of the article is to identify principles for bankruptcy balance sheet in the interwar period and to evaluate the abilities to introduce them in modern business practice. The subject of the research are companies with bankruptcy declaration in the interwar period. The main method is the analysis of the bankruptcy records of selected companies in the resources of national archive agencies. The legal regulations and analysis of the company with bankruptcy declaration are the basic of the research on principles of bankruptcy balance sheet in the interwar period. The research method consists of specific analysis of the company with bankruptcy declaration, mainly information in qualitative and descriptive form and analysis of documents. The article presents a thesis that the principles of preparing the bankruptcy balance sheet from the interwar period provide better quality information on the possibilities of satisfying creditors from the bankruptcy estate. As a result of the research we might see the possibility of introducing the interwar period's principles in our times to improve modern balance sheets.

Keywords: bankruptcy, financial statements, bankruptcy regulations
